

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Філософський факультет
Кафедра теоретичної і практичної філософії
імені професора Й.Б. Шада

**АНТИЧНІСТЬ
ТА УНІВЕРСИТЕТСЬКА ФІЛОСОФІЯ**

**ДО 180-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
Ф.О. ЗЕЛЕНОГОРСЬКОГО ТА 160-РІЧЧЯ З ДНЯ
НАРОДЖЕННЯ П.Е. ЛЕЙКФЕЛЬДА**

Матеріали міжнародної наукової конференції

27–28 листопада 2019 р., м. Харків

Харків – 2019

УДК 1(091)+101+16+17+18+130.32

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 12 від 25 листопада 2019 р.)
Конференція зареєстрована в УКРІНТЕІ МОН України.
Посвідчення № 665 від 13 листопада 2019 р.

Організаційний комітет і редакційна колегія:

Карпенко І. В., *д. філос. н., проф., декан філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, голова редколегії;*

Перепелиця О. М., *д. філос. н., доц., завідувач кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;*

Абашнік В. О., *д. філос. н., доц., професор кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

Прокопенко В. В., *д. філос. н., проф., професор кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

Адреса редакційної колегії:

61022, Харків, майдан Свободи 6, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, філософський факультет, кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада, к. 293, тел. (057) 707-52-71.

Античність та університетська філософія. До 180-річчя з дня народження Ф.О. Зеленогорського та 160-річчя з дня народження П.Е. Лейкфельда. Матеріали міжнародної наукової конференції, 27-28 листопада 2019 р., м. Харків. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. – 136 с.
ISBN 978-966-285-607-1

Тексти подаються в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за точність наведених цитат, власних імен та відповідність посилань оригіналу.

© Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна, 2019.

ISBN 978-966-285-607-1

© Дончик І. М., макет обкладинки, 2019.

ЗМІСТ

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ РЕЦЕПЦІЇ АНТИЧНОСТІ

Білецький І.П. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТЬ АНТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ В КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМ ФІЛОСОФУВАННЯ	5
Васюріна А.О. АНТИЧНЕ ВЧЕННЯ ПРО ЧИСЛО В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ТРАДИЦІЇ	8
Дейнека В.В. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГЕРАКЛІТО-ЕЛЕЙСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ	12
Гавриленко В.В. АНТИЧНІ ІДЕЇ В ФІЛОСОФІЇ ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА: ПРИХИЛЬНІСТЬ І КРИТИКА	17
Гайдеманич Д. АНТИЧНИЙ ПІРРОНІВСЬКИЙ СКЕПТИЦИЗМ	20
Глой К. АКТУАЛЬНІСТЬ ПОНЯТТЯ ПРИРОДИ У ПЛАТОНА	25
Загрійчук І.Д. ВИЗРІВАННЯ ПОНЯТТЯ У ФІЛОСОФІЇ ДОСОКРАТИКІВ	30
Макогон А.А. ЗАСАДНИЧІ НАПРЯМКИ ЕСХАТОЛОГІЇ ПЛАТОНА	35
Мозговий І.П. РАННЬОХРИСТІАНСЬКА АПОЛОГЕТИКА ПРО «ПЛАГІАТ» ГРЕКІВ	40
Петрушов В.Н. ПЛАТОН В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИХ РЕФЛЕКСІЯХ ЛЕВА ШЕСТОВА	46
Прокопенко В.В. АНТИЧНІ ВИТОКИ ПОЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ ХХ СТОРІЧЧЯ: ПЛАТОН І АРІСТОТЕЛЬ В «НОВІЙ НАУЦІ ПОЛІТИКИ» Е. ФЬОГЕЛІНА	50
Цейнпфенніг Б. ДІАЛОГ «ЗАКОНІ» ПЛАТОНА: ЗАКОН І БОГ	55

АНТИЧНІСТЬ В АКАДЕМІЧНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ОСВІТІ

Андреев Т.П., Георгиева А.М. СОКРАТ, ЕГО ФИЛОСОФСКО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ МЕТОД В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА И (ИЛИ) ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В УКРАИНЕ: СОСТОЯНИЕ, ПЕРСПЕКТИВЫ, ПРЕДЛОЖЕНИЯ	60
Бойченко М.І. СПАДЩИНА ПАЙДЕЇ І СУЧАСНА УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА	65
Камардаш Н.В. МЕТОД ФАЛЬСИФІКАЦІЇ І ДОСОКРАТИКИ АБО НАВІЩО РОЗВИВАТИ КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ	69
Клепко С.Ф. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЗНАНЬ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ: ВІД ФІЛОСОФІЇ АНТИЧНОСТІ ДО НОВИХ ТРИВІУМІВ І КВАДРИВІУМІВ	72

Корабльова Н.С. ПЛАТОН І ПЛАТОНІЗМ ЯК РЕГУЛЯТИВНА ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ	79
Перепелиця О.М., Храброва О.В. ПОВЕРНЕННЯ ДО СІМПОСІОНУ: ВІЛЬНИЙ ПРОСТІР УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО ФІЛОСОФУВАННЯ	84
Толстов І.В. О. Ф. ПЛАХОТНИЙ ПРО ПРОБЛЕМУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ	88
Ф.О. ЗЕЛЕНОГОРСЬКИЙ І П. Е. ЛЕЙКФЕЛЬД ЯК УНІВЕРСИТЕТСЬКІ ПРОФЕСОРИ	
Абашнік В.О. НОВІ ТА ПОПЕРЕДНІ ФІЛОСОФСЬКІ ТРАДИЦІЇ У ХАРКОВІ: ФЕДІР ЗЕЛЕНОГОРСЬКИЙ ТА ПАВЛО ЛЕЙКФЕЛЬД	92
Газнюк А.М., Бейлін М.В. ДИСКУРСИВНІ ПРАКТИКИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ НА МЕЖІ ХІХ-ХХ СТОЛІТЬ: ПРОФЕСОР Ф.О. ЗЕЛЕНОГОРСЬКИЙ	98
Голиков С.А. ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ Ф.А. ЗЕЛЕНОГОРСКОГО	104
Мозгова Н.Г. П. ЛЕЙКФЕЛЬД І І. ЯГОДИНСЬКИЙ ПРО НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЛОГІКИ	109
Плахтій М.П. ОСНОВНІ ПОГЛЯДИ Ф. ЗЕЛЕНОГОРСЬКОГО ТА П. ЛЕЙКФЕЛЬДА ЩОДО НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ЛОГІКИ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ	113
Стоюхина Н.Ю. ИСТОРИК ПСИХОЛОГИИ ИЗ ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ФЕДОР АЛЕКСАНДРОВИЧ ЗЕЛЕНОГОРСКИЙ	117
Титар О.В. ВНЕСОК Ф. ЗЕЛЕНОГОРСЬКОГО У ФІЛОСОФСЬКУ ДУМКУ УКРАЇНИ ХІХ СТ.	125
Юркевич О.М. ЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ Ф. О. ЗЕЛЕНОГОРСЬКОГО ТА П. Е. ЛЕЙКФЕЛЬДА В ІСТОРІЇ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ	128
АВТОРИ	133

О. Ф. ПЛАХОТНИЙ ПРО ПРОБЛЕМУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Олексій Федорович Плахотний – доктор філософських наук, професор, з 1976 до 1991 року завідував кафедрою філософії Харківського державного університету. Основний філософський інтерес вченого був зосереджений на проблемі відповідальності. У своїй монографії «Проблема соціальної відповідальності», яка була опублікована в 1981 році, він зазначає, що перші спроби філософськи осмислити проблему відповідальності були зроблені ще в античності.

Однак, як стверджує філософ, цим спробам передували тривалі розвиток міфології. Важливим джерелом наших уявлень про процеси, які відбувалися на цьому етапі історичного розвитку був гомерівський епос. Поняття – «свобода волі» та «детермінізм» не поширюються на людину, яка живе у гомерівську епоху. Для цієї людини не існує конфлікту між свободою і необхідністю, можливим і належним вибором, бо вона завжди хоче поступати саме так як потрібно; все, що вона робить, має своєю передумовою вільну волю. Життя гомерівської людини детерміноване остільки, оскільки вона народилася та живе відповідно до звичайних норм родового ладу. Будь-який зі своїх вчинків герої Гомера мотивують прямим втручанням та волею богів, дуже часто діючи під їхнім безпосереднім впливом. Відсутність внутрішнього конфлікту, внутрішнього життя призводить гомерівську людину до повної неможливості усвідомлення своєї відповідальності. Ідея відповідальності царів та вождів перед богами, ще слабо звучить у Гомера, але потім, коли до неї звернувся Гесіод, вона стає першим виразом проблеми відповідальності особистості. Грецька трагедія в особі своїх найбільших трагіків Есхіла, Софокла та Еврипіда відобразила те небачене зростання самосвідомості всієї маси громадян, яке відбувалося на рубежі VI-V ст. до н. е. Отримавши доступ до державного управління, громадянин бере на себе відповідальність за долю батьківщини. Перед тисячами людей, які вперше долучилися до свідомого суспільного життя, постало питання про свою діяльність та відповідальність за свої вчинки. Цей процес знайшов відображення хоча б в тому, що ідея відповідальності перед богами ставиться під сумнів великими трагіками Греції. Постає питання, якщо боги несправедливі, то чи вправі вони вимагати від людини відповіді за її вчинки? Можливо, людина відповідальна не перед богами, а перед своїм народом, перед власною совістю?

Далі Плахотний пише: «Процес формування особистості безпосередньо пов'язаний з виникненням почуття індивідуальної відповідальності. Основи проблеми відповідальності, які були закладені в міфології Гомера та Гесіода, у творчості великих трагіків античності, отримують свій подальший розвиток вже у філософській думці, яка дуже відрізняється від міфології» [1, с. 13].

Потреба з'ясування міри відповідальності людини за свої вчинки викликала до життя філософську проблему співвідношення свободи та необхідності в поведінці людини. Цікаво, що проблема свободи виникла при вирішенні питання про причинність, тобто мова йшла про детермінації явищ, які випливають не з якихось сил природи, бога або року, а беруть початок в розумній, свідомій, навмисній, цілеспрямованій діяльності людини, в її розумі та волі. Природно, що на початку зародження філософії проблема відповідальності не займала ще видного місця серед першорядних інтересів філософської думки, тому що антична філософія, в особі досократиків, розчиняє людський мікрокосмос в стихіях космосу, а тому фактично не ставить питання про взаємовідносини людини та суспільства. Незважаючи на це, перші уявлення грецьких атомістів Левкіпа та Демокріта про загальну причинність необхідності дають деякий матеріал для розвитку проблеми відповідальності в теоретичному плані. Перш за все Плахотного цікавило положення атомістів про те, що все в світі виникає, існує і зникає за законом причинності: «Жодна річ не виникає безпричинно, але все виникає через якусь підставу в силу необхідності» [1, с. 14]. Атомісти звільняють природу і людину, як її нероздільну частину, від божественного визначення, замінюючи це визначення природним – невблаганною необхідністю. Таким чином, давньогрецькі атомісти, віддаючи перевагу загальному детермінізму, в певному сенсі, поклали початок розвинутому пізніше філософському запереченню відповідальності, бо остання стає неможливою, якщо природна необхідність звертає вибір людини між двома діями в порожню фікцію і в будь-якому вчинку змушує бачити єдино можливий. На певній стадії розвитку теорії та соціальної практики стало очевидним те, що людина є безпосередньою причиною вчинку. Але спроба пояснити причину саме такої поведінки, одного, а не іншого вчинку, зіштовхувалася з необхідністю з'ясувати співвідношення добровільного і вимушеного, свідомого і несвідомого, об'єктивного і суб'єктивного, вільного і необхідного, тобто з'ясувати, якою мірою сама людина свідомо і добровільно постає творцем (причиною) вчинку. У період розквіту давньогрецької рабовласницької демократії ці питання були поставлені вже досить чітко в працях софістів, Платона та Арістотеля.

Софіст Антифон, який на думку Плахотного, є основоположником проблеми відповідальності, вперше проводить розмежування двох типів законів: процеси в природі та угоди, закони, звичаї. Якщо людина вчиняє проти других, то вона потребує покарання. «Цим Антифон намічає два види відповідальності: відповідальність індивіда перед собою, своєю життєвою ситуацією та відповідальність перед суспільними вимогами» [1, с. 11].

Визнаючи за людиною можливість свободи вибору а, отже, відповідальності за свої вчинки, Платон в той же час, іноді приймає вчення Сократа, за яким погана людина не вільна, тому що вчиняє не за своєю волею. Питання про можливість вільного вибору вирішується Платоном з точки зору проблеми чесноти. Якщо визнати, що в душі людини окрім розуму існують ще й пристрасті, які можуть панувати над нею, виникає необхідність пояснення джерела пристрастей. Бог і ідея блага, за Платоном, одне і те ж, отже, в ньому не можна шукати джерело пристрастей, яке міститься в природі самої людини, в довільному виборі зла. Подібну думку Платон викладає в «Державі», в міфі про Ера, який потрапив в царство мертвих та бачив, як люди самі вибирають свою долю. Вони вільні у виборі і відповідальні за нього, бо цей вибір визначає всю подальшу долю людини. Та ж думка зустрічається і в платонівському «Тимей».

Для того, щоб з'ясувати чи відповідальна людина за свої вчинки, Арістотель вважав за необхідне визначити поняття самовільного та несамовільного. Несамовільними Арістотель вважав насильницькі, тобто вимушені дії, а також дії, обумовлені поведінкою, яка пов'язана зі стражданням та каяттям. Принцип самовільних дій знаходиться в самій дійовій особі. «Згідно з Арістотелем – «в нашій владі й чесноти, й порочність, й стриманість. Якщо вірно, що ніхто не блаженний проти волі, то порочність самовільна, і людина – принцип і батько не тільки своїх дітей, але й вчинків»» [1, с. 15].

Людина обираючи добро та зло однаково вільна, порок і чеснота однаково самовільні. Фактично, у вирішенні питання про можливість свободи вибору, свободи волі Арістотель не ставить проблеми обумовленості вчинків причинними зв'язками або безпричинними рішеннями, зупиняючись лише на можливості свободи дії. Тільки повна свобода вибору, яка супроводжується зважуванням цілей та засобів є для Арістотеля умовою осудності, відповідальності людини за свої вчинки. Людина відповідає за те, що вона робить сама вільно.

В епоху зрілого рабовласницького суспільства, коли розвиток особистості в античному світі досяг вершини, і були подолані останні пережитки родового ладу, проблему відповідальності загострюють Епікур та стоїки. Філософські системи цих мислителів представляють дві

протилежні лінії в поглядах на проблему відповідальності. «Вчення Епікура про відхилення атома, виходячи за межі його фізики, безпосередньо пов'язане з вченням про людську свободу. Епікур відкидає і богів, і необхідність заради можливості людини діяти вільно, відповідно до розуму, стверджуючи, що «необхідність є лихо, але немає ніякої необхідності жити за необхідністю». На протиположність Епікуру, стоїки вважають долю необхідністю всіх речей та подій, яку неможливо порушити» [1, с. 16]. «Закон долі робить своє право ..., – говорить Сенека, – нічисе блага його не чіпає, ні страждання не зламають його, ні милість. Він йде своїм безповоротним шляхом, визначене випливає з долі. Подібно до того як вода швидких потоків не біжить назад і не зволікає, так кориться ланцюг подій вічному обертанню долі ... Доля веде того, хто хоче, і тягне того, хто не хоче» [1, с. 16]. Фаталістична філософія стоїків веде до пасивного споглядання дійсності, до відмови від можливості відповідальної поведінки. Але натомість Епікур, проголошуючи свободу, вважаючи її умовою людського щастя, приходив до визнання необхідності відповідальності.

Підводячи підсумок, Плахотний стверджує, що в силу панування метафізичного методу в античній філософії виникає два підходи до проблеми відповідальності: детермінізм та індетермінізм. Для прихильників крайнього, «жорсткого» детермінізму є очевидним той факт, що послідовне застосування їхньої теорії призводить до шкідливих практичних результатів – виправдання будь-якого зла, злочинів, які кояться в світі, до перекладання відповідальності з людини за те, що відбувається на якісь таємничі всемогутні сили, які стоять за вчинками людей. Якщо людина не могла не вчинити так, бо все було визначено заздалегідь, то немає підстав закликати її до відповіді за скоєне. Це змушувало прихильників детермінізму шукати інші шляхи вирішення проблеми. У свою чергу, для протилежного напрямку, який проголошує абсолютність волі, очевидним є те, що ця свобода обмежується в практиці конкретного соціального життя. Можна не визнавати цього обмеження в теорії, але не можна не рахуватися з ним в дійсності. Зрештою, в сучасній філософії стало аксіомою положення, що відповідальність та свобода – взаємопов'язані та взаємообумовлені явища та поняття. Там, де немає свободи, – немає і відповідальності.

Література

1. Плахотный А. Ф. Проблема Социальной ответственности. Харьков: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1981. 192 с.

**Античність та університетська філософія.
До 180-річчя з дня народження
Ф.О. Зеленогорського та 160-річчя з дня
народження П.Е. Лейкфельда.**

Матеріали міжнародної наукової конференції

27–28 листопада 2019 р., м. Харків

Відповідальний за випуск
Карпенко І. В., д. філос. н., проф.

Підписано до друку 25.11.2019. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Друк ризографічний.

Ум.др.арк. 7,6. Обл.-вид.арк. 8,15

Наклад 100 пр. Зам. № 210

Видавець і виготовлювач

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.02.2009

Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна

Тел. 705-22-32